

เทคนิคและกระบวนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรม
สังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติฯ
Technique and Process for Teaching Morality in Schools
of Moral Teaching Monks under Nakhon Nan Buddhist College

พระปรมานุชิต ปฐมพล (รัตนานุเบศร)

วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

Phra Paramanuchit Pathamabalo (Rattananubet)

Student of Master of Arts Program in Buddhist Studies,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Nan Buddhist College
Corresponding Author, Email: Pop2555pop@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัญหาของการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรมสังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ 2) วิเคราะห์กระบวนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรมสังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ ระเบียบวิธีวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

ผลการวิจัย พบว่า

ศึกษาสภาพปัญหาของการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรมสังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ พบว่า สภาพปัญหาเกี่ยวกับวิชาที่สอนของพระสอนศีลธรรมไม่สอดคล้องกับความต้องการของโรงเรียน เวลาสอนที่ไม่แน่นอนและสอนได้ไม่เต็มที่ มีความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนาไม่ถ่องแท้ เทคนิคการสอนการใช้สื่อยังไม่พัฒนา สภาพปัญหาของการเรียนการสอนศีลธรรมคือ ปัจจุบันการเข้าถึงของเทคโนโลยีมีมากขึ้นทำให้เด็กไม่สนใจหรือเอาใจใส่ด้านคุณธรรมจริยธรรม และพระสอน

* ได้รับบทความ: 22 กรกฎาคม 2566; แก้ไขบทความ: 28 มิถุนายน 2567; ตอรับตีพิมพ์: 30 มิถุนายน 2567

Received: 22 July 2023; Revised: 28 June 2024; Accepted: 30 June 2024

ศีลธรรมยังไม่ครอบคลุมทั่วทั้งจังหวัด ส่วนการวิเคราะห์กระบวนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาด้านเนื้อหาของหลักสูตรต้องบูรณาการส่วนต่าง ๆ อย่างเหมาะสมและกลมกลืน

กระบวนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรมสังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติ ฯ พบว่า การจัดการเกี่ยวกับบุคคลเป็นกระบวนการที่สำคัญมากอย่างหนึ่งที่จะต้องหมั่นศึกษาหาความรู้ใหม่และวิทยาการใหม่ ๆ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการบริหารจัดการงานบุคคลต่อไป ส่วนด้านการเรียนการสอนจะที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ โดยพระสอนศีลธรรมได้รับการอบรมวิธีการสอนอย่างเป็นระบบ ส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รวมทั้งนำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมาประยุกต์ใช้ในการสอน ด้านสื่อและวัสดุอุปกรณ์ควรมีการอบรมการใช้สื่อและอบรมเทคนิคการสอน รวมถึงกระบวนการผลิตสื่อให้กับพระสอนศีลธรรม และด้านการวัดผลและประเมินผล ควรมีการปรับปรุงกระบวนการสอนในทันสมัย โดยเน้นสื่อให้เป็นประโยชน์และเป็นสื่อที่มีความเข้าใจได้ง่าย

คำสำคัญ: กระบวนการสอน; การสอนศีลธรรม; พระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา

Abstract

This research “Technique and Process for Teaching Morality in Schools of Moral Teaching Monks under Nakhon Nan Buddhist College” has the objectives as follows: to study the problems of teaching morality in schools of moral teaching monks under Nakhon Nan Buddhist College; and to analyse the process of teaching morality in schools of moral teaching monks under Nakhon Nan Buddhist College. This study is qualitative research by in-depth interview. The results showed that: problems of teaching morality in schools, moral teaching monks taught subjects that were inconsistent with the needs of the school. The time is not certainly and not to teaching full-time. The basic knowledge of Buddhism and lacks a variety of things in teaching. Techniques for teaching the use of media are developed not yet. The problems of teaching morality is the accessibility of technology is increasing which makes children not interested or attentive about morality, ethics and moral teachings have not yet covered the entire province.

Analysis for process of teaching morality in schools of moral teaching monks. The process into 4 parts: 1) the content of the curriculum must integrate various parts appropriately and harmoniously. As well as the personnel management is one of the most important processes to must keep learning new knowledge and new technologies

to be used as a guideline for personnel management. 2) Teaching and learning that focuses on students is important. Most moral monks have been trained in a systematic teaching method, let students seek knowledge on their own by applying current events in teaching. 3) Media and equipment, monks teaching morality manage learning by using the media. There will be training or meetings about knowledge on the production process of teaching and learning materials for moral monks. And 4) Measurement and evaluation. Should be developed to modern in the processes. Emphasize the media to be useful and easy to understand. And the curriculum is updated every 3 years.

Keywords: Processes; Teaching Morality; Moral Teaching Monks in School

บทนำ

พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเป็นพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นครูผู้สอน เป็นวิทยากรเพื่อให้ความรู้ให้การศึกษาทางด้านศีลธรรม โดยพระกลุ่มนี้ได้รับอุปถัมภ์จากกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งทำหน้าที่ทางด้านการสอนศีลธรรม (สำนักงานพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมกรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม, 2550) โดยมีการเรียนการสอนมาเป็นเวลานาน แต่ยังขาดระบบการจัดการที่ดีและไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาสนับสนุนหรือรับรองอุปถัมภ์ จึงได้ทำกันไปตามความสามารถที่จะทำการเรียนการสอนให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล นอกจากนี้ในอดีตจำนวนพระที่มีความรู้ความสามารถในวิชาการศึกษามีน้อย ไม่เพียงพอที่จะสอนศีลธรรมหรือวิชาพระพุทธศาสนาของโรงเรียนได้ครบถ้วนทุกแห่ง โครงการพระสอนศีลธรรมของโรงเรียนมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้พระได้เข้าไปสอนในโรงเรียนอันเป็นการช่วยเหลือครูประจำการที่สอนวิชาพระพุทธศาสนา (Department of Religion, 2005) พบปัญหาการขาดความเข้าใจวิธีการสอนที่เหมาะสม อันเป็นเหตุให้ไม่สามารถช่วยในการปรับพฤติกรรมของผู้เรียนได้เท่าที่ควรจากการศึกษาโครงการวิจัยคุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในประเทศไทยเพื่อหาแนวทางการปลูกฝังคุณธรรมให้แก่สังคมไทย พบว่า ปัญหาของการสอนวิชาศีลธรรมคือ ครูผู้สอนวิชาศีลธรรมไม่ได้จบการศึกษาด้านศาสนา หรือการสอนศีลธรรมทำให้ขาดความมั่นใจในการสอน ในขณะเดียวกันยังใช้วิธีการสอนแบบบรรยายเนื้อหาเล่าพุทธประวัติ ขาดการวิเคราะห์เพื่อนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนพระสอนศีลธรรมยังสอนแบบบรรยายเน้นพิธีกรรมทางศาสนา จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นพบว่า การดำเนินงานโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมีความคาดหวังว่าจะเป็นโครงการที่สร้างคุณประโยชน์ต่อสังคม โดยต้องการใช้โครงการนี้เข้าไปมีส่วนผลักดันสร้างความเปลี่ยนแปลงที่ดีให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ด้วยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน มีพระที่จะนำหลักธรรมคำสอนผ่านกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเด็ก เยาวชน

นักเรียน นักศึกษาทั่วประเทศ การจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมยังไม่ค่อยประสบความสำเร็จมากนัก เนื่องจากพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่ได้รับคัดเลือกเฉพาะพระที่มีคุณวุฒินักธรรมชั้นเอกเปรียญธรรม 3 ประโยค และปริญญาตรีด้านพระพุทธศาสนา แต่ยังขาดการพัฒนาสมรรถนะหรือศักยภาพในการสอนและการนำปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (สำนักงานพระสอนศีลธรรมมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการส่งเสริมสมรรถนะหรือศักยภาพของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนให้มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนสร้างจิตสำนึกให้นักเรียนนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อเป็นคนดีมีศีลธรรมและจริยธรรม รวมทั้งมุ่งเน้นเสริมสร้างศักยภาพของพระสอนศีลธรรมให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว พระสอนศีลธรรมจึงมีบทบาทสำคัญในการสอนศีลธรรมและเป็นผู้ดำเนินการปฏิบัติธรรมในโรงเรียนจึงจำเป็นต้องพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง

วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ร่วมกับศึกษาธิการจังหวัดน่าน และภาคีเครือข่ายในการขับเคลื่อนงานพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดน่าน เพื่อเป็นการส่งเสริม สนับสนุนโรงเรียนในสังกัดนำเอาหลักพระธรรมเข้าไปบูรณาการร่วมกับหลักสูตรการเรียนการสอน การจัดกิจกรรม เพื่อให้นักเรียนเกิดการตระหนักถึงคุณค่าของการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา (บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเพื่อสื่อสารสร้างความร่วมมือภาคีเครือข่ายขับเคลื่อนงานพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดน่าน, 2565) และได้ดำเนินการประสานงานกับคณะสงฆ์ สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยโครงการฯ ของวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ มีการดำเนินการตามแผนที่ตั้งไว้ในส่วนของแผนการอบรมพัฒนาเพิ่มประสิทธิภาพพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการพัฒนาทักษะการสอนในการกระตุ้นการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมให้ได้รับความสนใจจากผู้เรียน โดยพระสอนศีลธรรมจะต้องพัฒนาทักษะการสอนให้มีประสิทธิภาพและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการสอนให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้

การจัดกระบวนการเรียนรู้ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ วัตถุประสงค์การเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้และการวัดและการประเมินผลการเรียนรู้ ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 จะประกอบด้วย 1) วัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดองค์ความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญและสมรรถนะที่เกิดกับตัวผู้เรียน 2) การจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วยหลักสูตรและการสอนในศตวรรษที่ 21 การพัฒนาทางวิชาการในศตวรรษที่ 21 และสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 และ 3) การประเมินทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ทั้งผู้สอนและผู้เรียนโดยตรง เพราะจะทำให้ทราบว่าผู้เรียนเกิดทักษะในศตวรรษที่ 21 หรือไม่ หากผู้เรียนยังไม่เกิดทักษะ ก็จะทำผล

การประเมินมาปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดทักษะ จึงกล่าวได้ว่า “การประเมินทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21” ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างหนึ่งของระบบการส่งเสริมให้เกิดทักษะในศตวรรษที่ 21 โดยตรง การจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนที่เป็นกลุ่มเด็กที่เกิดในยุคดิจิทัล ครูพระสอนศีลธรรมและผู้บริหารสถานศึกษาที่เป็นกลุ่มบุคคลที่เกิดก่อนที่จะมีการใช้ดิจิทัลอย่างแพร่หลาย นับเป็นความท้าทายในการบริหารสถานศึกษาและจัดการเรียนการสอนในยุคดิจิทัลอย่างมาก ครูพระสอนศีลธรรมและผู้บริหารสถานศึกษาต้องทำความเข้าใจว่าผู้เรียนในยุคนี้มีการเรียนรู้อย่างไร และจะอย่างไรครูสามารถจัดการเรียนรู้วัฒนธรรมหรือแนวใหม่ๆ ที่เชื่อมโยงความคิด ความรู้ โดยใช้เทคโนโลยีเป็นตัวส่งผ่านไปยังผู้เรียนยุคดิจิทัล เทคโนโลยีเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้เรียนมีความน่าตื่นตาดังขึ้น จึงเป็นบทบาทที่สำคัญที่สุด สำหรับครูและผู้บริหารสถานศึกษาที่เชื่อว่า เป้าหมายที่สำคัญที่สุดในการจัดการศึกษา คือ การทำให้ผู้เรียนเกิดแรงบันดาลใจที่จะเรียนรู้ที่จะฝันและพยายามทำให้สำเร็จตามเป้าหมาย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจทำวิจัยเรื่อง “กระบวนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรมสังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ” เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและการวิเคราะห์กระบวนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรมสังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ เพื่อไปพัฒนาเทคนิคการสอนของพระสอนศีลธรรม สังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ รวมถึงจัดอบรมเพื่อส่งเสริมศักยภาพของพระสอนศีลธรรมให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรม สังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ
2. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรม สังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ขอบเขตของการวิจัยแบ่งเป็น 4 ด้าน คือ

1) ด้านเนื้อหา มุ่งศึกษาเกี่ยวกับสภาพปัญหาของการสอนศีลธรรมของพระสอนศีลธรรม สังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับด้านเนื้อหาหลักสูตร ด้านการเรียนการสอน ด้านสื่อและวัสดุอุปกรณ์ และด้านการวัดผลและประเมินผล

2) ด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ตัวแทนเครือข่ายพระสอนศีลธรรมสังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ แบ่งเป็น 4 กลุ่ม จำนวน 25 รูป/คน ดังนี้ (1) กลุ่มพระสอนศีลธรรมจำนวน 10 รูป

(2) กลุ่มผู้อำนวยการโรงเรียน จำนวน 5 คน (3) ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษา จำนวน 5 คน และ (4) กลุ่มนักเรียน จำนวน 5 คน

3) ด้านพื้นที่ ได้แก่ เครือข่ายพระสอนศีลธรรมสังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติในจังหวัดน่าน

4) ด้านระยะเวลาการวิจัย ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2564 – พฤษภาคม 2565

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ ดังนี้

1) สภาพปัญหาของการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรมสังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติฯ พบว่า พระสอนศีลธรรมสอนวิชาที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของโรงเรียน เวลาสอนที่ไม่แน่นอนและสอนได้ไม่เต็มที่เพราะบางโรงเรียนนั้นมีข้อจำกัดเรื่องระยะเวลา พระสอนศีลธรรมขาดความรับผิดชอบในการสอน มีความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนาไม่คอยแน่น ยังขาดสิ่งที่หลากหลายในการเรียนการสอน เทคนิคการสอนการใช้สื่อยังไม่พัฒนา สภาพปัญหาของการเรียนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาคือในสมัยนี้เทคโนโลยีล้ำหน้าไปทำให้เด็กไม่กระตือรือร้นและเอาใจใส่ในด้านคุณธรรมจริยธรรม และพระสอนศีลธรรมยังไม่ครอบคลุมทั่วถึงทั้งจังหวัด

ควรมีการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นโดยใช้การสำรวจวิชาที่โรงเรียนต้องการใช้สอนแล้วจัดอบรมให้พระสอนศีลธรรมสอนตามที่ทางโรงเรียนมีความประสงค์ จะปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นโดยใช้การสำรวจวิชาที่โรงเรียนต้องการใช้สอนแล้วจัดอบรมให้พระสอนศีลธรรมสอนตามที่ทางโรงเรียนมีความประสงค์ ควรมีพระสอนศีลธรรมในทุกโรงเรียนในจังหวัดเพื่อให้เด็กนักเรียนเข้าถึงหลักศีลธรรม ทำเป็นสื่อประกอบ การจัดทำแผนการสอนที่ชัดเจน เพิ่มสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อแอนิเมชั่น ควรมีการนิเทศติดตามหรือร่วมกัน กำหนดให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นของจังหวัดน่าน และมีการติดตามจากต้นสังกัดให้มากขึ้นเพราะจะทำให้พระสอนศีลธรรมมีความกระตือรือร้นมากขึ้น

2) การวิเคราะห์กระบวนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรมสังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติ โดยมีการแบ่งกระบวนการสอน ดังนี้

การวิเคราะห์กระบวนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรมสังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติ พบว่า ในอดีตพระสอนศีลธรรมไม่ได้สอนตามหลักทางวิชาการที่สอดคล้องกับเนื้อหา ของทางโรงเรียน แต่สอนตามความถนัดของตนเองเป็นหลัก ไม่มีแผนการสอนพระสอนศีลธรรมจะสอนตามแต่ครูที่อยู่โรงเรียนมอบหมาย ขาดสื่อการสอนที่หลากหลาย แต่ใช้กระบวนการสอนแบบดั้งเดิมคือ เน้นวิธีการท่องจำ เน้นวิธีการเขียน ไม่มีกิจกรรมให้เด็กได้ทำอย่างต่อเนื่อง ไม่ได้มีการติดตามประเมินผลเด็กนักเรียนอย่างเต็มที่ พระสอนศีลธรรมไม่นำผลการวัดและประเมินผลมาใช้เพื่อปรับปรุงการจัดกิจกรรม

การเรียนการสอน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระสมพร อุซุมโม (นิมนวล) พบว่า กระบวนการสอนของพระสอนศีลธรรมด้านเนื้อหาหลักสูตรนั้นพระสอนศีลธรรมขาดความรู้ ความเข้าใจในการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษา ทั้งไม่สามารถกำหนดโครงสร้างหลักสูตรได้ตามเป้าประสงค์ที่จะให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ด้านการใช้และผลิตสื่อของพระสอนศีลธรรมคือขาดความรู้ ความเข้าใจในการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษา ทั้งไม่สามารถกำหนดโครงสร้างหลักสูตรได้ตามเป้าประสงค์ที่จะให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ส่วนด้านการสอนคือนักเรียนไม่เชื่อฟัง ครูไม่สามารถควบคุมชั้นเรียนได้ดีเท่าที่ควรและด้านการวัดผลและประเมินผลคือ ทางสถานศึกษาไม่ได้ให้ระเบียบการวัดผล ประเมินผลของสถานศึกษาแก่พระสอนศีลธรรม และไม่มีความรู้ความเข้าใจในการประเมินผลตามสภาพจริง และสอดคล้องกับผลการวิจัยของพระครูสมุห์ บุญเลิศ ชยวิโส (ชัยวงษ์) พบว่า นักเรียนไม่ค่อยสนใจในการเรียน สื่อมีจำนวนน้อย ไม่ทันสมัย หลักสูตรไม่เหมาะสม หรือสถานที่ไม่เหมาะสมกับการทำกิจกรรม ไม่มีการไปศึกษานอกสถานที่ และการวัดผลประเมินผลไม่ตรงกับความเป็นจริง ไม่มีมาตรฐาน และไม่มีการยอมรับการประเมินผลของนักเรียน

ในปัจจุบันกระบวนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรมสังกัดวิทยาลัยสงฆ์ นครน่านเฉลิมพระเกียรติ มีพัฒนาการไปตามนโยบายของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงทำให้มีประสิทธิภาพขึ้น มีการสอนอย่างเป็นระบบ เนื่องจากพระสอนศีลธรรมส่วนใหญ่ได้รับการอบรมวิธีการสอนที่เป็นระบบ มีสื่อการสอนที่ทันสมัยมากกว่าในอดีต มีการนำเอาเทคโนโลยีและการสอนสมัยใหม่ รวมถึงการสอดแทรกกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อเปิดโอกาสให้กับเด็กนักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง การนำเทคโนโลยีมาสอนมากขึ้นทำให้เด็ก ๆ ตื่นเต้นอยากเรียน แต่ยังขาดการติดตามการสอนพระสอนศีลธรรมบางรูปไม่ได้เข้าสอนจริงถึงแม้จะมีแผนการสอนแต่ครูพระสอนศีลธรรมไม่ได้สอนตามแผน

คาดว่าในอนาคตกระบวนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรม สังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติ ควรพัฒนากระบวนการสอนให้สอดคล้องกับโรงเรียนที่พระสอนศีลธรรมสอนในโรงเรียน พระสอนศีลธรรมต้องมีความรู้ความเข้าใจในวิธีการวัดผลและประเมินผล การเรียนรู้ตามสภาพจริงมีแนวทางการพัฒนาศักยภาพพระสอนศีลธรรม มีการให้หน่วยงานที่รับผิดชอบจัดอบรมเพิ่มประสิทธิภาพในการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริงให้แก่พระสอนศีลธรรมภายใต้สถานการณ์และอาจมีการปรับเปลี่ยนแต่ต้องมีการวางแผนกัน จัดทำเอกสารหรือคู่มือเกี่ยวกับวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริงให้แก่พระสอนศีลธรรมโรงเรียน เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน สร้างเครือข่ายและจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ มีสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัยกว่า และควรมีการขยายพื้นที่ให้ครอบคลุมมากยิ่งขึ้นมีการนำเอาสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาประกอบการเรียนการสอนให้มากขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

สภาพปัญหาของการสอนศีลธรรมในสถานศึกษา พบว่า ครูพระสอนศีลธรรมสอนวิชาที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของโรงเรียน เวลาสอนที่ไม่แน่นอนและสอนได้ไม่เต็มที่เพราะบางโรงเรียนนั้นมีข้อจำกัดเรื่องระยะเวลา ครูพระสอนศีลธรรมขาดความรับผิดชอบในการสอน มีความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนาไม่ค่อยแน่นยังขาดสิ่งที่หลากหลายในการเรียนการสอน เทคนิคการสอนการใช้สื่อยังไม่พัฒนา สภาพปัญหาของการเรียนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาคือในสมัยนี้เทคโนโลยีล้ำหน้าไปทำให้เด็กไม่กระตือรือร้นและเอาใจใส่ในด้านคุณธรรมจริยธรรม และครูพระสอนศีลธรรมยังไม่ครอบคลุมทั่วถึงทั้งจังหวัด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระอธิการสัมพัศ สนต์จิตโต (จินตะเกษกรณ์) และพระมหาอุดร อดุลโร (มากดี) พบว่า สภาพปัญหาและอุปสรรคของพระสอนศีลธรรมในจังหวัดอุทัยธานี ยังขาดความรู้ความสามารถในการสร้างความสนใจในขณะปฏิบัติการสอน ไม่สามารถควบคุมชั้นเรียนได้ดีเท่าที่ควร ขาดการประสานงานระหว่างครูผู้สอนในรายวิชาพระพุทธศาสนา ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พรรคพงศ์ โสมาเกต และคณะ พบว่า ขาดการส่งเสริมสนับสนุนสื่อเทคโนโลยีเพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนได้เต็มศักยภาพ งบประมาณสนับสนุนที่ไม่ชัดเจน ขาดแคลนครูและครูสอนไม่ตรงตามวุฒิ รวมทั้งขาดแคลนการจัดสรรวัสดุ สื่อและอุปกรณ์ที่เหมาะสมกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ดังนั้นควรที่จะมีครูพระสอนศีลธรรมทั่วทุกโรงเรียนในจังหวัดเพื่อให้เด็กนักเรียนเข้าถึงหลักศีลธรรม ทำเป็นสื่อประกอบ การจัดทำแผนการสอนที่ชัดเจน เพิ่มสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อแอนิเมชัน ควรมีการนิเทศติดตามหรือร่วมกันกำหนดจุดเน้นเป็นหลักสูตรท้องถิ่นของจังหวัดน่าน และมีการติดตามจากต้นสังกัดให้มากขึ้นเพราะจะทำให้ครูพระสอนศีลธรรมมีความกระตือรือร้น

ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรมสังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติฯ ในอดีต พระสอนศีลธรรมไม่ได้สอนตามหลักทางวิชาการที่สอดคล้องกับเนื้อหา ของทางโรงเรียน แต่สอนตามความถนัดของตนเองเป็นหลัก ไม่มีแผนการสอน พระสอนศีลธรรมจะสอนตามแต่ครูที่อยู่โรงเรียนมอบหมาย ขาดสื่อการสอนที่หลากหลาย แต่ใช้กระบวนการสอนแบบดั้งเดิม คือ เน้นวิธีการท่องจำ เน้นวิธีการเขียน ไม่มีกิจกรรมให้เด็กได้ทำอย่างต่อเนื่อง ไม่ได้มีการติดตามประเมินผลเด็กนักเรียนอย่างเต็มที่ พระสอนศีลธรรมไม่นำผลการวัดและประเมินผลมาใช้เพื่อปรับปรุงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมพร อุทุมโม (นิมนวล) พบว่า กระบวนการสอนของพระสอนศีลธรรมด้านเนื้อหาหลักสูตรนั้นพระสอนศีลธรรมขาดความรู้ ความเข้าใจในการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษา ทั้งไม่สามารถกำหนดโครงสร้างหลักสูตรได้ตามเป้าประสงค์ที่จะให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ด้านการใช้และผลิตสื่อของพระสอนศีลธรรม คือ ขาดความรู้ ความเข้าใจในการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษา ทั้งไม่สามารถกำหนดโครงสร้างหลักสูตรได้ตามเป้าประสงค์ที่จะให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ส่วนด้านการสอนคือนักเรียนไม่เชื่อฟัง

ครูไม่สามารถควบคุมชั้นเรียนได้ดีเท่าที่ควรและด้านการวัดผลและประเมินผลคือ ทางสถานศึกษาไม่ได้ให้ระเบียบการวัดผล ประเมินผลของสถานศึกษาแก่พระสอนศีลธรรม และไม่มีความรู้ความเข้าใจในการประเมินผลตามสภาพจริง

ในปัจจุบันกระบวนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรม สังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ มีพัฒนาการไปตามนโยบายของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงทำให้มีประสิทธิภาพขึ้น มีการสอนอย่างเป็นระบบ เนื่องจากครูพระสอนศีลธรรมส่วนใหญ่ได้รับการอบรมวิธีการสอนที่เป็นระบบ มีสื่อการสอนที่ทันสมัยพร้อมเรียนเยอะกว่าในอดีต มีการนำเอาเทคโนโลยีและวิทยาการการสอนสมัยใหม่และสอดแทรกกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อเปิดโอกาสให้กับเด็กนักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง การสอนที่เป็นเทคโนโลยีมากขึ้นทำให้เด็ก ๆ ตื่นเต้นอยากเรียน แต่ยังขาดการติดตามการสอนครูพระสอนศีลธรรมบางรูปไม่ได้เข้าสอนจริงถึงแม้จะมีแผนการสอนแต่ครูพระสอนศีลธรรมไม่ได้สอนตามแผน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระสมพร อุซุหมโม (นิมนวล) ที่พบว่าพระสอนศีลธรรมมีความสามารถในการนำหลักสูตรไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสม มีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อนักเรียนอย่างเป็นกัลยาณมิตร มีการพัฒนาในการใช้เทคโนโลยีในการประกอบการเรียนรู้และใช้สื่อได้ดีกว่าแต่ก่อน มีการนำความรู้ความเข้าใจในการแปรผลและนำผลที่ได้นำไปปรับปรุงและพัฒนาในการจัดการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปกรณ์ บุญสำราญ พบว่า การสอนศีลธรรมของครูสอนศีลธรรมนั้นจะมีการผสมผสานโดยเน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ใช้วิธีการสอนโดยใช้เกม นิทานและการแสดงบทบาทสมมติมาสร้างบรรยากาศในการเรียนการสอน มีการชมเชยสำหรับนักเรียนที่ทำดี แต่ถ้าพบพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์จะมีการว่ากล่าวตักเตือนและชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องให้นักเรียนปฏิบัติพฤติกรรมที่ส่งเสริมการสอนจริยธรรมของครูผู้สอนจริยธรรมมีความรับผิดชอบและตั้งใจทำงานตลอดจนมีอัธยาศัยต่อเพื่อนร่วมงานและบุคคลทั่วไปในอนาคต

กระบวนการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาของพระสอนศีลธรรมสังกัดวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติ ควรมีการจัดองค์ประกอบของการเรียนการสอนให้มีความสัมพันธ์กันที่ผู้สอนต้องใช้วิธีการที่เหมาะสมกับผู้เรียน จะทำให้การเรียนของผู้เรียน เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล โดยในกระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้น ต้องบูรณาการส่วนต่าง ๆ อย่างเหมาะสมและกลมกลืนตลอดจนปัจจัยสภาพแวดล้อม และทรัพยากรที่มีอยู่ในช่วงเวลาขณะที่สอนได้อย่างดี เพื่อสะดวกต่อการนำไปสู่จุดหมายปลายทางของการเรียนการสอนที่กำหนดไว้ การจัดการเกี่ยวกับบุคคลเป็นกระบวนการที่สำคัญมากอย่างหนึ่งสำหรับผู้บริหารผู้บริหารที่หวังความสำเร็จในการบริหารงาน จะต้องหมั่นศึกษาหาความรู้ใหม่ ๆ วิทยาการใหม่ ๆ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงการบริหารงานอยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์ พบว่า สมรรถนะด้านการเตรียมการสอนและการวางแผนการสอน ด้านการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และด้านการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้

การสอนอยู่ในระดับปานกลาง มีการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดการจัดการความรู้ ซึ่งได้รับการประเมินความเหมาะสมโดยผู้เชี่ยวชาญที่ระดับมากที่สุด รูปแบบนี้มีลักษณะเด่น คือ การบูรณาการการจัดการความรู้ กระบวนการกลุ่มและเรียนรู้แบบร่วมมือ การเรียนรู้แนวสร้างสรรค์นิยม การนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ และการประเมินผลตามสภาพจริง ด้านการเรียนการสอนในอนาคต การจัดการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ ด้านสื่อและวัสดุอุปกรณ์ ในอนาคตพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนต้องส่งเสริมให้นักเรียน ใฝ่รู้ ใฝ่เรียนแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในชั้นเรียน จัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้ กระบวนการกลุ่ม มีการนำหลักธรรมเข้ามาประยุกต์กับการสอน จัดการเรียนรู้โดยมี สื่อ วีซีดี คอมพิวเตอร์ ช่วยในการสอน จัดการเรียนรู้โดยนำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันประยุกต์ใช้ในการสอน จัดให้มีการ ค้นคว้าจากตำราทางพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก เป็นต้น มีการอธิบายคำศัพท์ทางศาสนาได้อย่าง ชัดเจนและเข้าใจง่าย จัดการเรียนรู้ให้นักเรียนสามารถแยกแยะได้ชัดเจนในเรื่องของความดี และความชั่ว ไม่ได้รับการนิเทศความรู้ด้านกระบวนการผลิตสื่อการเรียนการสอนมีแนวทางการพัฒนาศักยภาพพระสอน ศีลธรรม ดังนี้คือ จัดประชุมอบรมความรู้ด้านกระบวนการผลิตสื่อการเรียนการสอนให้แก่พระสอนศีลธรรม หน่วยงานที่รับผิดชอบต้องติดตามให้การสนับสนุนกระบวนการขั้นตอนในการผลิตสื่อ ซึ่งสอดคล้องกับ งานวิจัยของ พระสาโรจน์ ธีรภทโท พบว่านักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นมีความคิดเห็นต่อสภาพการใช้สื่อ ดิจิทัลเพื่อจัดการสอนศีลธรรมสำหรับนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยภาพรวม และทุกด้าน อยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านสื่อธรรมชาติในการสอนศีลธรรมด้านสื่อสิ่งพิมพ์อื่นและวัสดุอุปกรณ์ การสอนศีลธรรมด้านบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนศีลธรรม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ต้องมีหลักสูตรที่ชัดเจนและเหมาะสมกับยุคสมัย พร้อมทั้งการจัดอบรมให้แก่พระสอนศีลธรรมก่อนจะออกปฏิบัติงานในแต่ละปีการศึกษา เพื่อให้การปฏิบัติ การสอนในโรงเรียนนั้นเป็นไปในแนวทางเดียวกัน

2) โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ต้องให้การนิเทศติดตาม ประสานงานและคอยช่วยเหลือ สนับสนุนพระสอนศีลธรรมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียนของแต่ละรูป โดยเฉพาะการจัดผู้ดูแลรับผิดชอบ ในแต่ละส่วนที่ใกล้ชิดมากที่สุด เพื่อให้พระสอนศีลธรรมสามารถปรึกษาหารือได้ในเวลาที่มีปัญหา ในการสอน

3) โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ต้องมีงบประมาณสนับสนุนการผลิตสื่อการเรียนการสอน มีการสนับสนุนให้พระสอนศีลธรรมผลิตสื่อการสอนขึ้นใช้เอง พร้อมทั้งจัดอบรมเกี่ยวกับการผลิตสื่อการสอนให้แก่พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเป็นประจำ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1) โครงการพระสอนศีลธรรมต้องให้พระสอนศีลธรรมเข้ารับการอบรมก่อนจะออกปฏิบัติงานในแต่ละปีการศึกษา เพื่อให้การปฏิบัติการสอนในโรงเรียนนั้นเป็นไปในแนวทางเดียวกัน

2) โครงการพระสอนศีลธรรมต้องมีการติดตามประเมินผล ประสานงาน และคอยช่วยเหลือสนับสนุนพระสอนศีลธรรมรูปอื่น ๆ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การสร้างเครือข่ายเพื่อให้พระสอนศีลธรรมรูปอื่น ๆ สามารถปรึกษาหารือได้ในเวลาที่มีปัญหาในการเรียนการสอน

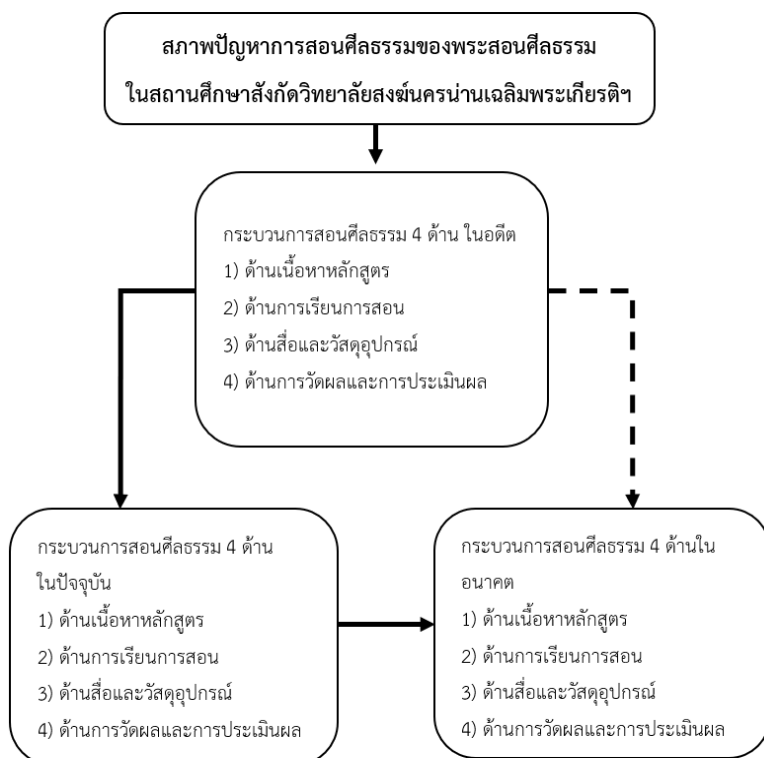
ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาวิจัยในเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาประสิทธิภาพการบริหารจัดการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 6

2) ควรศึกษาและเปรียบเทียบปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาคอื่น

3) ควรศึกษาความคิดเห็นของบุคลากรและนักเรียนเกี่ยวกับกระบวนการสอนศีลธรรมของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่

เอกสารอ้างอิง

- กรมวิชาการ. (2545). แนวทางการวัดและประเมินผลการเรียนรู้. กรุงเทพฯ: สภาลาดพร้าว.
- บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์. (2557). การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครูภาษาอังกฤษ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร*, 20(1), 17-34.
- ปกรณ บัญสาราญ. (2532). การศึกษาพฤติกรรมการสอนจริยศึกษาของครูสอนจริยศึกษาดีเด่นในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดลำปาง. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พรรคพงศ์ โสมเกต, ทรงศักดิ์ ภูสีอ่อน และ ปิยะธิดา ปัญญา. (2560). การสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนขนาดเล็ก. *วารสารการวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 23(ฉบับพิเศษ), 84-93.

- พระครูสมุห์บุญเลิศ ชยวิโส (ชัยวงษ์). (2553). สภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน สังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 1. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสมพร อุทุมโม (นิมนวล). (2560). การศึกษาการบริหารงานวิชาการของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาจังหวัดพิจิตร เขต 2. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสาโรจน์ ธีรภทฺโท. (2561). การใช้สื่อดิจิทัลเพื่อจัดการสอนศีลธรรมสำหรับนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอมะนัง จังหวัดสมุทรปราการ. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการสัมผัส สุนตจิตฺโต (จินตะเกษกรณ์) และ พระมหาอุดร อุตฺโตโร (มากดี). (2563). การศึกษาสมรรถนะของพระสอนศีลธรรมตามหลักกัลยาณมิตรตามทัศนะของครูและผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดอุทัยธานี. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์*, 8(2), 121-142.
- สำนักงานพระสอนศีลธรรม. (2565). บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเพื่อสื่อสารสร้างความร่วมมือภาคีเครือข่ายขับเคลื่อนงานพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดน่าน. พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานพระสอนศีลธรรมมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2558). แผนยุทธศาสตร์ พระสอนศีลธรรม ในช่วงแผนพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับที่ 11 (2555-2559). (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เซน ปรีณัติ.
- สำนักงานพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมกรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม. (2550). สรุปงบประมาณโครงการพระสอนศีลธรรมของโรงเรียน ปีงบประมาณ 2548-2550. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- Department of Religion. (2005). Guide to the Implementation of the Project to Teach Morals in Schools. Bangkok: Ministry of Culture